

अनुवाद प्रक्रिया आणि सृजनशीलता

डॉ. प्रमोद गंगाधर आंबेकर
कला आणि वाणिज्य महाविद्यालय,
येवला ता. येवला जि. नाशिक
मो. ९९२२७१३८२५

भाषा ही एक सामाजिक संस्था असून विशिष्ट भाषा बोलणारा समूह त्या भाषेमुळे एकसंघ ठेवला जात असतो. रानावनात रानटी अवस्थेत जीवन जगणारा मानव समुहाने राहायला लागल्यापासून जगात विविध भाषा जन्माला यायला लागल्या असाव्या. हे मानवी समूह परस्परांशी संबंध प्रस्थापित करायला लागल्यापासून विविध भाषांमधील अनुवाद प्रक्रियेचा प्रारंभ झाला असावा. मानवी समूह विविध कारणांनी वेगवेगळ्या कालखंडात स्थलांतर करत आले आहेत. कधी अवर्षण, प्रलय, भूकंप, रोगराई कधी व्यापारी हेतूने कधी शिक्षणासाठी तर कधी राजकीय सत्तासंघर्ष इत्यादी विविध कारणांमुळे मानवांचे विभिन्न भाषा बोलणाऱ्या प्रदेशांमध्ये स्थलांतर होत राहिले. विविध भाषिक समाज एकत्र आल्यानंतर प्रथमतः कायिक संभाषण सुरु होते, त्यानंतर अनुवाद प्रक्रियेला सुरुवात होते. पुढे-पुढे तर या दोन भाषांच्या सरमिसळीतून नवीन भाषांचा उदयही होत असतो.

ज्ञान, साहित्य, नवीन संशोधने, विचार, संस्कृती यांना जोडणारा कलात्मक पूल या बरोबरच धार्मिक, राजकीय, शैक्षणिक, माहितीची देवाण-घेवाण इत्यादी कारणांनी अनुवाद प्रक्रियेचे महत्त्व प्रत्येक काळात आबाधीत होते, आज तर तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने सर्रासपणे अनुवाद केले जात आहेत. मात्र अनुवादकाच्या भाषांविषयीची जाण आणि प्रतिभाशैली यामुळे प्रत्येक अनुवादकाचा अनुवाद वैशिष्ट्यपूर्ण असतो. कधी तो सामान्य पातळीवरचा अनुवाद असतो तर कधी तो अनेकांना भावणारा उच्च दर्जाचा असतो. अनुवाद प्रक्रियेची ही वैशिष्ट्यपूर्णता लक्षात घेता या प्रक्रियेतील सृजनशीलता समजून घेणे गरजेचे आहे.

अनुवाद प्रक्रिया :-

अनुवादासाठी पर्यायी शब्द भाषांतर वापरला जातो. भाषांतर शब्दाचा अर्थ दुसरी भाषा एवढाच आहे. (अन्य भाषा इति भाषांतरम्।). मात्र एका भाषेच्या आशयाला अन्य भाषेत आणणे असा त्याचा अर्थ सांगायला लागतो. संस्कृत भाषेत भाषांतराला छाया असे म्हणतात. छाया म्हणजे सावली, प्रतिबिंब, प्रतिमा इत्यादी होय. भाषांतर म्हणजे मूळ कृतीची आशयदृष्ट्या हुबेहूब प्रतिकृती असावी अशी अपेक्षा असते. या लेखनकृती प्रत्यक्षात दोन वेगवेगळ्या असतात. भाषांतर कधी मूळ लेखनापेक्षा सरस तर कधी निकृष्ट असू शकते. मात्र ते मूळ लेखनावरून सिद्ध झालेले त्याच आशयाचे प्रारूप असते. एका साच्यातून तयार होणाऱ्या मूर्तीसारखी तंतोतंतपणाची अपेक्षा भाषांतरात अपेक्षित नसते. मूळ लेखनकृतीचा लेखक आणि भाषांतरकार वेगळे पण प्रज्ञावंत व प्रतिभावंत असतात. भाषांतरकाराची दृष्टी मूळ लेखकापेक्षा वेगळी असू शकते तसेच प्रत्येक भाषेची प्रकृती, प्रवृत्ती, संस्कृती इ. भिन्न असतात त्यामुळे भाषांतरामध्ये भाषांतरकार व ज्या भाषेत भाषांतर केले जाते ती भाषा या दोन्हींवर मूळ भाषेतील लेखनाचा गाभा भाषांतरामध्ये किती अभिव्यक्त होत असतो हे अवलंबून असते. मात्र भाषांतरात मूळ लेखनातील आशय अर्थ तोच असावा. लेखन, वाचन, बोलणे (भाषण-संभाषण), श्रवण या भाषिक कौशल्यांप्रमाणेच भाषांतर हे एक भाषिक कौशल्य आहे. मात्र ते एक प्रगत भाषिक कौशल्य आहे. एखाद्या लेखनकृतीचे भाषांतर केल्यानंतर ते भाषांतरात असूनही भाषांतरात आहे असे वाटता कामा नये. भाषेचा पुसटसासुद्धा ठसा न उमटू देता ज्या भाषेत ते लेखन भाषांतरात होत आहे त्या भाषेत ते स्वतंत्र लेखन